

अश्लीलता हा कोणत्याही लेखाचा, चित्राचा किंवा इतर वस्तूचा गुण नसून तो फक्त तसा आरोप करणारांच्या मेंढूचा गुण होय.

काम आणि नीति-२

दुर्दैवाने फ्रॉअडने नीतीच्या बाबतीत मूलगामी विचार केलाच नाही आणि त्यानेही इतर डाकू प्रमाणेच चालू क्लोबनीतीला अनुकूल नैसर्गिक प्रवृत्तींना विकृति म्हटले. आणखी अंक आश्चर्य असे की अंका ग्रंथात फ्रॉअडने कामवासनेला अतर्क महत्त्व दिले आहे की तिला त्याने जीवनाचे सार म्हटले आहे. कारण उघडच आहे. कामवासना ही जीवनाची, भोग्यता, खूणच आहे. तरमग ज्यांची कामवासना तीव्र असल, त्यांना रोगी कसे म्हणता येईल? नीतीचे संकत आगंतुत आहेत, निसर्गाचे नियम अटळ आहेत जीवनाचे सत्यसृष्टीतील नियम आणि स्वप्न सृष्टीतील कल्पनांवर आधारलेले नीतीचे नियम, यांत झगडा सुरू झाला, तर ज्याच्या अंगात कांही जीव आहे तो निसर्गनियमांप्रमाणेच वागणार, मग तो नीतीचे ढोंग करीवा नको.

फ्रॉअडने हे ओळखले आहे आणि त्याने असे विधान केले आहे की पुष्कळांच्या बाबतीत कामवासनेला महत्त्व असते, तिचा विषय कोणता याला महत्त्व नसते, ती गौण बब आहे. तो पुढे अमेही म्हणतो की ज्यांना अपण विकृति म्हणतो, त्या सर्व कृति लढान मुले निसर्गतः करतात. यासुळे त्या विकृतिच नव्हत असे म्हणण्याचे धैर्य त्याला झाले नाही. पण सबब लढान मुले विकृत असताना काय? असे म्हणणे दास्यास्पद होईल, पण क्लोबनीतीच्या पुरस्कर्त्यांनी त्याला हाच प्रश्न विचारला आहे. याचा

अर्थ अितकाच होतो की मुलें ज्या गेष्टी निसर्गतः करतात, त्या मोठ्या माणसाने केल्यास त्यांना आपण विकृत म्हणतो, कारण मोठ्या माणसांना क्लीबनातीचे शिक्षण मिळालेले असते आणि त्याप्रमाणें ते वागतात अशी आपली अपेक्षा असते. प्रॉडने त्या तथाकथित विकृतींना बालिश प्रवृत्ति हेंच नांव दिलें आहे. वस्तुतः क्लीबनातीचे शिक्षण हेंच विकृत आहे. त्याचा पगडा ज्यावर पुरा बसला नाही, तो काहीं बालिश म्हणजे नैसर्गिक, कृति करता आणि डाक्त त्यांना विकृति म्हणतात. पण हा गैरसमज आहे.

अर्थात् याचा खरा अर्थ म्हणजे असाच असता की नैसर्गिक प्रवृत्तींवर दडपण घालण्यास क्लीबनाती भाग पाडते, पण सर्वच माणसांना असे दडपण पूर्णपणें घालण्याची शक्ति नसते आणि कधीकधी त्यांच्या नैसर्गिक प्रवृत्ति बाहेर डोकावतात. यांनाच डाक्टर विकृति म्हणतात. नैसर्गिक प्रवृत्तींशी झगडा करावा लागल्यामुळे आणि त्यांना तशी शक्ति नसल्यामुळे त्यांचें मन बिघडलेले असतें हें खरें. पण त्याला उपयोग म्हणून त्यांना तांचे क्लीबनाती पाळायला लावणें म्हणजे रोगावर उपचार नव्हे. अशानें रोग बळावण्याचाच संभव अधिक. रोग्याच्या मनाचा पूर्ण वाढ न होतां तें बालिश राहिले आहे असे डाक्टर म्हणतो, पण तें खरें नव्हे. मनाची नैसर्गिक वाढ होण्याला क्लीबनातीमुळे वाडच मिळत नाही. चालू नीतीच्या विकृत नियमाशी ज्यांना जुळतें घेतां येत नाही, त्यांना विकृत कसे म्हणतां येतील ?

याचें एक उदाहरण असं देतां येतील की अखाद्या कुत्र्याला दोन पायांवर उभें राहून चालायला शिकवले तर तो तसा चालेल, पण कदाचित् अखाद्या कुत्र्याला तें साधणार नाही, किंवा अखाद्या वेळीं त्याला चारी पाय टेकावे लागतील, तर या दुसऱ्या कुत्र्याला विकृत म्हणतां येईल काय ? क्लीबनातीच्या बंधनांचें जे उल्लंघन करतात, ते या दुसऱ्या कुत्र्यासारखे असतात, पण त्यांना विकृत म्हणतां येणार नाही. नैसर्गिक प्रवृत्तींवर समजाने घातलेले अनैसर्गिक दडपण त्यांना सहन न झाल्यामुळे ते

काम आणि नीति-२

समाजाचे नियम मंडतात. ही त्या नियमांची चूक आहे, त्यांची नव्हे, आणि त्यांना रोगी म्हटल्याने क्लीबनीतीचे समर्थन होत नाही.

जगांत अजूनही कित्येक गट असे आहेत की त्यात समागम म्हणजे पाप समजत नाहीत. ती अेक नैसर्गिक गोष्ट समजतात आणि या बाबतीत फारच थाडे निर्बंध असतात. अशा समाजांत वरील प्रकारचे मानसिक रोग मुळीच दिसत नाहीत आणि तेथे मनोविश्लेषणकारांचा बिलकुल गरज नसते. हा क्लीबनीतीविरुद्ध पुरावा आहे. या नीतीमुळेच हे रोग उत्पन्न होतात हे यावरून उघड होते.

शिवाय क्लीबनीतीचा पुरस्कार करणाऱ्या समाजातही कित्येक वेळां बंडखोर निपजतात. उदाहरणार्थ मॉर्मन नांवाचा अेक पंथच अमेरिकेंत निघाला हाता, त्यांत क्लीबनीतीच्या निर्बंधांना फाटा दिलेला होता आणि ते वेगळाच गट करून राहिल्यामुळे कित्येक वर्षे ते सुखात राहिले, पण शेवटीं उपध्यापी लोकांच्या कारस्थानांमुळे त्याचा छळ होऊन त्यांना तो बंद करावा लागला. असा वेगळा गट न करता कित्येक बुद्धिवादी लोक क्लीबनीतीचा धोका ओळखून अशा निर्बंधांना धाब्यावर बसवतात आणि स्वतःचे कोणत्याही मार्गाने समाधान करून घेतात. जे समजून उमजून असे वागतात, त्यांना आपण पाप करतो असे वाटतच नसल्यामुळे मनस्ताप होत नाही आणि तेही सुखी होतात. क्लीबनीतीने कोणतही समाजाचे कधी वल्याण झालेले नाही. कदाचित् कांही डाक्टरांचे पोट भरत असेल, पण हा समाजाच फायदा नाही.

कित्येकांनी फ्रॉइडच्या मतावर अशी टीका केली आहे की हें मत केवळ रोग्यांच्या परीक्षणावरून बनवलले आहे, तें निरागी माणसांना लागू नाही. या टीकेला फ्रॉइडच्या अनुयायांना धडने उत्तर देतां आले नाही. पण बुद्धिवाद्यांना सर्पक उत्तर देतां येईल. तें असे की ज्यांना वेडच लागल असेल असे लोक सोडले, तर ज्यांना फ्रॉइडचे अनुयायी रागी

म्हणतात, ते खरे रोगीच नसतात कलीबनीतीचे निर्बंध ज्यांना पूर्णपणे पाळणे अशक्य होते, किंवा जे जे गूढबुद्धीने ते निर्बंध धुडकावून लावतात, अनेक ते लोक असतात. ते निर्बंधाच्या अधिक जवळ असतत, कृत्रिम निर्बंधाच्या दृष्टीशील मन तुकवण त्यांना शक्य हात नाही. त्यांची कामवासना अतिरांपेक्षा अधिक तीव्र असेल, पण म्हणून काही तो रोग ठरत नाही. भूक जास्त लागणे हा जसा रोग नव्हे, तसाच ती रोग नव्हे. अशा लोकांना रोगी समजून उपचार करणे ही फ्रॉब्रिडची चूक आहे. कलीबनीतीच्या दृष्टीने समागम केवळ प्रज्ञोत्पत्तीपुरताच अभावा, पण ही अत्यंत कृत्रिम कल्पना आहे हा चुकोचा सिद्धांत मान्य करून त्याकरता मनावर पुरेसे दडपण ज्यांना घालता येत नाही, त्यांना रोगी म्हणता येत नाही. निसर्गाविरुद्ध त्यांना जाता येत नाही अितिकेच, पण हा रोग नव्हे. समागमाला पाहिजे तर पाप म्हणावे हा धार्मिक शब्द आहे, त्याचा आरोग्याशी संबंध नाही. पाप म्हणजे रोग नव्हे. शरीराच्या नैसर्गिक शक्तीत काही बिघाड होऊन तरच तो रोग म्हणता येईल. समागम जरी निषिद्ध मानला, तरीही समागमाच्या प्रवृत्तीला रोग म्हणता येणार नाही. या अपप्रयोगावर फ्रॉब्रिडचे सर्व शास्त्र आधारलेले आहे. तो अंके ठिकाणा म्हणतो की सामाजिक निर्बंध न मानता कामवासनेचा पंगडा चालू देणे म्हणजेच मानसिक रोग. हे विधान अत्यंत हास्यास्पद आहे. निर्बंध कृत्रिम आहेत, कामवासना नैसर्गिक आहे. या कृत्रिम निर्बंधांचा वास्तविक रोग म्हटले पाहिजे. नैसर्गिक गोष्टींना रोग म्हणण्यापेक्षा अधिक हास्यास्पद काय आहे ? कामवासना ही प्रकृति आहे, विकृति नव्हे.

फ्रॉब्रिड कलीबनीताला शरण गेल्यामुळे रोग्यांची व्याख्या केतांना त्यांची त्रधा उडाली आहे. सममभोगाविषयी तो म्हणतो, अशा लोकांना रोगी म्हणावे तर त्यांच्या कामविषयक वागणुकीत लिंगभेदापलीकडे कांहीच फरक आढळत नाही, ती सामान्य माणसांच्या वागणुकाशी तत्तेतत जुळते. तो मंतर म्हणतो, समजस मनुष्याला जे रास्त व अिष्ट वाटते, त्याच्या पली-

काम आणि नीति-२

कडे जाणारा तो रोगी. समसंभोगी लोकांची संख्या अितकी मोठी आहे की त्यांना रोगी कसे म्हणावे असा त्याला पेंच पडतो. बरे, समंजस मनुष्य नक्की काय म्हणेल हे कसे ठरवावे? अेखाद्या धार्मिक प्रचारकाला जें समंजस वाटेल, तें बुद्धिवादी माणसाला वाटणार नाही. तेव्हां यांतून रोगाची व्याख्याच निघणें कठिण आहे. समंजस व्याख्या अशीच करावी लागेल की जोंपर्यंत कामतृप्तीची क्रिया अेकच आहे, तोंपर्यंत कोणालाही रोगी म्हणतां येणार नाही. फ्रॉइडनेही हें जवळ जवळ कबूलच केलें आहे अणि यामुळेच त्याची त्रेधा झाली आहे. क्लीबनीतीचे दंडक शास्त्रीय दृष्ट्या मान्य करतां येत नाहीत याची त्याला वारंवार जाणोव हांत असें दिसतें.

संभोगाचा धोपट मार्ग कसा ओळखावा, यासंबंधी फ्रॉइडने कांही दंडक घातले आहेत. १. संभोग करणऱ्या दोन व्यक्ति भिन्नलिंगी असल्या पाहिजेत, व २. त्यांत दोघांच्या जननेंद्रियांचा संयोग झाला पाहिजे. जेथे प्रजोत्पत्तीचा प्रश्न असेल तेथें हे दंडक ठीक आहेत, कारण व्यक्ति भिन्नलिंगी असल्याशिवाय प्रजोत्पत्ति शक्य नाही. पण कामतृप्तिचें तसें नाही. ती समसंभोगाने किंवा स्वसंभोगानेहा होऊं शकते. कामतृप्ति आणि प्रजोत्पत्ति या दोहात घोटाळा केल्यामुळेच हे दंडक उत्पन्न झाले आहेत हे उघड आहे. भिन्नलिंगी व्यक्ति असल्या तरी त्यांच्या समागमापासून ने मीच प्रजोत्पत्ति होते असें नाही, तेव्हां संभोगांत प्रजोत्पत्ति हीच गोष्ट महत्त्वाची आहे असें म्हणण्यांत अर्थ नाही. निदान कोणाही सामान्य माणसाच्या दृष्टीने कामतृप्ति हीच मुख्य गोष्ट आहे अणि ती साधतांना कचित् अेखाडे वेळीं प्रजोत्पत्ति होते. तेव्हां प्रजोत्पत्तीला फाजील महत्त्व देण्यांत अर्थ नाही. कित्येकांना प्रजोत्पत्ति ही आपत्तिच वाटते, ती होत नसती तर बरे असें पुष्कळांना वाटतें. पण फ्रॉइडच्या म्हणण्याप्रमाणें प्रजोत्पत्ति आणि कामतृप्ति या दोघांची जेथें फारकत होईल, म्हणजे ज्यात प्रजोत्पत्ति शक्य नाही असे कामतृप्तीचे सर्व मार्ग त्या यां मते विकृतींच्या सदरात जातात.

या व्याख्येने क्लीबनीतीला पाठिंबा मिळतो हें खरें, पण ज्या नीती-

समाजस्वास्थ्य

मुळें फ्रॉबिडच्याच मताने रोग उत्तम हातात, ती तेवढी नैसर्गिक म्हणजे प्रकृति, आणि बाकी विकृति, असें कसें म्हणतां येतील ? तसें म्हटल्यास संततिनियमनाची साधनं वापरणें म्हणजेही विकृतिच म्हणावी लागेल !

याचा एक परिणाम असा होतो की फ्रॉअड ज्यांना रोगी म्हणून उपचार करू पडता, त्यांची प्रकृति सुधारण्याऐवजी कधीकधी अधिकच बिघडते, किंवा निदान ते बरे होत नाहीत. ज्या उपचारांचा पायाच चुकलेला आहे, त लागू पडले नाहीत तर आश्चर्य नाही. नैसर्गिक काय आहे आणि रोग कोठें सुरू होतो, हें ते रोग्याला सांगू शकत नाहीत, कारण यावर खोल विचार त्यांनी केलेला नाही. चालू कलाबनीतीचे दंडक शास्त्रीय दृष्ट्या चुकलेले आहेत असे स्पष्टपणें सांगायला ते धजत नाहीत, किंवा त्यांनाच तें स्पष्टपणें समजलेलें नाही. कांहीं असो, फ्रॉअडच्या मनोविश्लेषणशास्त्रावर नीतीचीं तत्वे आधारतां येणार नाहीत हें उघड आहे. रोग नसतानाच जर रोगी समजून उपचार करू लागले तर ते यशस्वी व्हावे कसे ? बोणी तशा कल्पना करून स्वतःला रोगी समजत असेल, तर तुला रोग नाही असें डाक्टराने सांगणें जरूर असे. कलाबनीतीचे दंडक न पाळणें हा रोग नव्हे, कारण हे दंडकच निसर्गाच्या विरुद्ध आहेत. डॉ. फ्रॉअड यांना हें समजायला की अकल्प नव्हती असें नाही, कारण ते अनेक ठिकाणीं स्पष्ट म्हणतात की ज्याला आम्ही विकृति म्हणतो, अशा प्रवृत्ति अितक्या लोकांत सांपडतात, की ती विकृति नसून प्रकृतीचाच एक प्रकार आहे की काय अशी शंका येते. तेवढी हें कबूल करणें भागच पडतें की मनाला जी कांही विकृति झाली असेल, ती केवळ नैसर्गिक प्रवृत्ति दडपून टाकण्यांत यश न आल्यामुळे झालेली असते. ती चालू नीतीची चूक आहे, प्रकृतीचा दोष नव्हे.

अेक करतां अेक !

लेखक : स० हृदय, बी. अ., महाड.

दहाबारा दिवसांनंतर दोघी मैत्रिणी भेटल्या होत्या.

“ आज अशी बावरलेली कां दिसतेस, रतन ? ” शैलाने विचारलें.

“ तुझा आज सल्ला विचारायला आले आहे मी. ”

“ तो फुकट द्यायची तयारी आहे माझी ! विचार काय ते. ”

“ कसे सांगूं तुल सों ? ” रतन लाजू लागली. पण तें सांगणें भागच होतें म्हणून कांहीसे आढेवेढे घेऊन ती शैलाला आपली हकीकत सांगूं लागली.

“ तुला माहीत आहे, शैलू. माझ्या लग्नाला अकरा वर्षे झालीं. या अवधीत नाही म्हटलें पांचसहा वेळां जागा बदलल्या आहेत मी. तीच ती अमारत, त्याच त्या खोल्या आणि तेंच तें वातावरण, नकासा होआं माझा जीव. म्हणून दादरपासून कोटापर्यंत जागा घेतल्या. चार दिवसांपूर्वीची गोष्ट. सॅटर्न रोडवरच्या आमच्या जागेतल्या रस्त्यावरच्या खिडकींत मी उभी होतें. ते नुक्तेच हपिसांतून आले होते. आणि दुसऱ्या खिडकीजवळच्या टेबलापाशीं चहा पीत बसले हांते. ते आनंदांत होते, मीही खुषात होतें. तोंच माझी नजर रस्त्यांतून जात असलेल्या निरंजनकडे गेली. ”

“ हा कोण निरंजन ? ”

“ कसे विसरलीस तूं त्याचें नांव ? मी ज्याच्याशीं लग्न करायची प्रतिज्ञा केली होती, माझा बालपणचा मित्र. ”

“ हं हं, आठवतें. बोलली होतीस खरी अकदां तूं. ”

“ मला वाटलं तो माझ्याकडे बघत असावा. त्याला पाहतांच मी भान विसरलें. त्याला भेटण्याची अिच्छा अनिवार झाली मला, आणि त्यानें माझ्याकडे यावें म्हणून मी ‘ त्यांना ’ न दिसेल अशी खूण केली. तो यऊं

समाजस्वास्थ्य

लागला. अितक्यांत ' त्यांना ' मला वाटते माझी खूण समजली. ते खिडकींत आले. त्यांना पाहतांच निरंजन जणू कांही झालेंच नाही असें भासवून निघून गेला. ”

“ मग काय म्हणाले तुझे वसंतराव ? ”

“ म्हण ले, ' कुणाला खूण केलीस तूं ?, ' ते खिडकींत उभे होते.

“ मी म्हटलें, ' कुणाला नाही. ' मी आंत आलें होतें. ”

“ ‘ खोटें, खाटें बोलतेस तूं. मला अितके दिवस संशय येतच होता. त्यांनी खिडकीबाहेर पाहिलें. ' तुझे पाप तुझ्या पदरांत घालतों अेकदां मी, ' असें बोलत ते काट, ट घालून बाहेर गेले. मी त्यांना झपझप पावले टाकतांना आणि टूममध्ये चढतांना पाहिलें. ”

“ अजून त्याचा संशयी स्वभाव गेला नाही अितक्या वर्षांत ? ”

“ कधाकधीं बेचैन होतां ते. सुंदर आहे ना मी ? म्हणून. ”

“ गरीब विचारी रतन. मग रडतेस तूं ? ”

“ काय करूं मी ? ”

“ सहन करावें. काय करायचें दुसरें ? ” शैलाने सुचवलें.

“ नाही. आतां माझ्या मनांत आव्हानाचीं औषा उत्पन्न होळं लागली आहे अनेक कारणांमुळे माझी खात्री झाली आहे. ते बरेच वेळां बाहेर जातात आणि उशीरां घरी येतात. म्हणे मी खालच्या मजल्यावर बुद्धिबळें खेळायला जात असतो. बसतात कधीं कधीं खेळत खरे, पण बरेच वेळां ते तेथे नसल्याचें मला कळलें हेंत. ते संशयी आहेत, मी कांहीअेक न करतां...पण ते कांही कां करीनात ? माझे जोवर टीक चाललें आहे, तोंवर आपण संशय व्यक्त करण्याचा दुबळेपणा दाखवू नये हें चागलें. येतील आपांआप ताळ्यावर कधीं तरी, म्हणून मी गप्प बसलें होतें. ”

“ मग आतां काय झालें ? गप्पशी बसलीस ? ”

“ मला पातळें, बलाऊज, वारंवार बदलावेसे वाटतात. हें अितर स्त्रियांप्रमाणेंच आहे असें तूं समजशील. जागाही राज नव्या नव्या असा-

अेक करतां अेक !

व्यात असें मला वाटते. यावरून मला सातत्याचा कंटाळा असावा असा मानसशास्त्रानें तूं माझ्या वृत्तीचा अर्थ लावशील. तें ठीक आहे, पण, पण कसें सांगूं तुला मी, शैला ? ”

“ सांग. काय सांगणार आहेस तें मला माहीत आहे. कॉलेजपासून मी तुला ओळखते आहे. ” शैलेने तिला धीर दिला.

“ त्याच त्या अेका पुरुषाचा, नवऱ्याचा कंटाळा नाही का येणार माणसाला ? सहानुभूतीनें समजून नको का वागायला त्याने ? मी वासनेच्या दृष्टीनेच बोलत नाही केवळ. खोलींतलें सामान आपण निरनिराळ्या प्रकारांनीं लावतो, जुने बदलून नवीन घेतो, पडदे बदलावे म्हणून छान छान नवीन कापडे आणतो, पण..... ”

“ नवरा बदलतां येत नाही स्त्रीला, खरें ना ? ”

“ हं ! ” रतनने अेक श्वास सोडला.

“ खरें आहे. अगदी शंभर टक्के सत्य आहे तूं म्हणतेस तें. ”

“ शैल, तुलाही तसें वाटते ? ”

“ कोणालाही वाटेल. आश्चर्य कसले त्यांत ? मलाही वाटते. ”

“ किती किती माझी जिवाभावाची मैत्रीण आहेस तूं, शैल ! ” रतन शैलाला अगदी खेदून बसली, तिने शैलेचा हात आपल्या हातांत घेऊन दाबून धरला.

“ झालें ? अितकेच ? ”

“ म्हणजे ? आणखी काय करूं मी ? ” रतन हंसली.

“ निदान प्रेमातिशयानें माझा पापा तरी घेशील ? ” शैला हंसली.

“ चळ ! मोठी खट्याळ आहेस तूं, शैल. ”

“ कबूल ! म्हणून विचारतें की वसंतरावाप्रमाणें तुलाही रुचिपालट करावासें वाटूं लागलय की काय ? ”

“ काय उत्तर देऊं मी ? ”

“ खरें बांललें पाहिजें हं, रतन. माझ्या गळ्याची शपथ आहे गडे. ”
शैला रतनच्या गळ्यांतच पडली.

“ त कऱ्तात तसें आपल्याला करायला काय हरकत आहे ? असें वाटतें खरें कधीं कधीं. त्यांनी... काय म्हणतात तें... बाहेर पाऊल टाकलें, मग मला तरी कां आडकाठी असावी ? मीच काय गुन्हा केला ? अखादे वेळेस चीड उत्पन्न होते, आणि वाटतें आपणही तसेंच वागळें तर काय बिघडलें ? ”

“ मग मिळाली का कधीं तशी संधि तुला ? ”

“ नाही, म- धत्त नाही. मी हिंदु आहे, त्यातून स्त्री आहे. मला पतिव्रता राहिलें पाहिजे. नाहीतर पंचकन्या मला काय म्हणतील ? ” निरा-
शेच्या स्वरांत रतन जणूं आपल्याशींच विनोद करित होती.

“ एक प्रश्न विचारूं का तुला मी ? ”

“ विचार ना ! ”

“ निरंजनेने तुला संधि दिली नाही ? ”

“ नाही विचारा प्रेमभंगाने खचून गेलाय. माझ्या पहिल्या बिन्हाडीं आला होता अकदां. मी यांच्याशीं निष्ठेने राह्यचें ठरवल्यामुळे त्याला जास्त त्रास होऊं नये म्हणून मी पत्रव्यवहार सुद्धां ठेवला नाही निरंजनशी. आणि मी नेहमी जागा बदलतें, त्या ले अितक्या वर्षांत दिसला तो अचा-
नकपणें परवा सॅडर्स रोडवर. मला आनंद झाला, म्हटलें आला वर तर बोलत बसूं. म्हणून त्याला माझ्या नकळतच खूण केली. ”

“ मग तसें कबूल करायचें की वसंतरावांजवळ ! खोटें कां बोललीस ? ”

“ निरंजनाला काय वाटलें कोणाला ठाऊक, तो चेरटेपणाने निघू-
नच गेला. त्यामुळे खरें सांगितलें असतें तर निरंजन वर न आल्यामुळे माझ्यावर खोटपणाचा आळ आला असता आणि त्यांच्या अपराध माझे

अक करतां अक !

कोणाशीं तरी चोरटे संबंध असतात असें माझ्या तेंडानेच सिद्ध झालें असतें. ”

“ नाहीतरी वसंतरावांना वाटतेंच नाही का तसें ? ”

“ वाटेना ? तो त्याचा दुबळेपणा आहे. ”

“ बरं, मग पुढे काय झालें ? ”

“ त्या रात्रीं ते घरी आले आणि कधी नाही असे प्रेमातशयाने वागूं लागले माझ्याशीं. काय सांगूं ? काय वाटेल तें केलें कौतुक त्यांनीं माझें. मला तर मेल्याहून मेल्यासारखें झालें होतें. ”

“ पण ते म्हणाले तरी काय ? ”

“ म्हणाले, ‘ ज्या माणसाला तूं खूण केलीस असें मला वाटलें, त्याला मी ट्रॅममध्ये चढतांना गांठलें. त्याच्या शेजारीच बसलों, त्याच्याशीं बोलणें काढलें, त्याच्या घरापर्यंत गेलों. त्याने मला चहाला आंत बोलावलें, मी गेलों, आणि सहज त्याला बोलतां बोलतां विचारलें की मघां तुम्ही सँडस्ट रोडवरील मारा बिल्डिंगमधील कोणा बाईला कांहीतरी करपल्लवी करतांना पाहिलें का ? तो म्हणाला, तुम्हाला पाहिलें खिडकींत, पण काणा बाजीला पाहिलें नाहीं. त्यामुळे माझा संशय पार गेला, आणि तुझ्यावर माझा उगाच संशय आहे अशी पूरेपूर खात्री झाली. क्षमा कर मला. करशील ना ? ’ ”

“ अस्सं ! अकूण वसंतराव दुसऱ्या कोणाच्या तरी मागें गेले होते. कमाल झाली मूर्खपणाची ! बरें झालें सुटलीस तूं त्यांच्या काचांतून. ”

“ नाही. त्यांच्यामुळे उलट नको तें संकट आलें माझ्यावर. ”

“ तें कसें ? ”

“ दुसऱ्या दिवशीं रात्रीं ते बुद्धिबळें खेळण्यासाठीं खालच्या मजल्यावर गेले. मी अकटीच वाचीन बसले होते, तों दरवाज वर मला टिक् टिक् ऐकूं आली. मला वाटलें तेच असावेत, म्हणून मी आदल्या रात्रीच्या आनंदी वृत्तीला जागून हंसत हंसतच दरवाजा उघडला. पाहतें तों कोणी-

तरी ऐक तरुण उभा होता माझ्यासमोर ! ”

“ मग ग ? ”

“ तो सरळ आंत आला आणि माझ्याकडे पाहून हंसला. त्याने आपली हॅट खुंटीवर ठेवली आणि कोचावर बसला. मी म्हटलें, ‘ काय पाहिजे ? ’ तो पुन्हा हंसला. कसं सांगूं, शैला ? माझ्या तोंडचें पाणी पळालें. माझ्या अंगाला घाम सुटला. तो बोलूं लागला, ‘ काल येथे खाली रस्त्यावर उभा होतो, तुम्ही कोणालासें वर बोलावलेलें मी पाहिलें. कोणाला बोलावलेलें म्हणून मी पाहिलें, तों तुम्ही आंत गेलां आणि ऐक पुरुष खिडकींत येऊन माझ्याकडे रोखून बघूं लागला. तो असा मूर्ख की माझ्या मागोमाग घरापर्यंत आला. तो म्हणाला, ‘ त्या बाजीने तुम्हाला खुणा केल्या का ? ’ मी मनांतून हंसतच होतो, पण तें कबूल करण्याअितका मूर्ख नव्हतो. खुप बोलला तो असम. मी त्याला सहज विचारलें, ‘ कोण ती बाजी ? ’ तो म्हणाला, ‘ आहे ती अशीच, ’ आणि तो हंसला. तेव्हां मला वाटलें की मलाच तुम्ही बोलावले. आणि आलेली संधि आपण कां घालवावी, म्हणून आलोंय् मी. घाबरूं नका. ’ मी त्याचें बोलणें जीव मुठींत धरून ऐकत होत. तोंपर्यंत ऐक अक्षरही काढलें नाहीं तोंडांतून. ”

“ अग पण सांगाग्रचें की, मी त्या गृहस्थाची धर्मपत्नी आणि ते संशयाने विचारायला गेले होते तुमच्याकडे. ” शैला उद्गारली.

“ सांगितलें, सर्व कांहीं सांगितलें. पण त्याला तें पटेना. मी जास्त पैसे उकळण्याकरतां कांहीतरी बहाणा करतें, असें त्याला वाटलें. तो अकेच-ना. तो जवळ आला. माझा हात धरला त्याने. खुप ओरडावेसें वाटलें मला, पण कशी ओरडूं मी ? त्यांचा संशय अशाने खरा ठरला असता. ” रतन थांबली.

“ मग काय केलेंस तूं ? ”

“ खुप सांगून पाहिलें. विरोध केला मी त्याला. पण तो म्हणाला ‘ बऱ्याच गर्ती स्त्रिया असेंच करतात, अशाच वागतात नव्या पुरुषाजवळ. ’

अेक करतां अेक !

ती अेकेना. ते खालून वर येतील ही भीति क्षणाक्षणाला वाढत होती. घड्याळाकडे पाहिलें तों सवादहा वाजले होते. साडेदहाच्या सुमारास ते वर येतात. पंधरा मिनिटे बाकी होती. ”

“ काय केलेंस तूं ? ” उत्सुकतेने शैलाने विचारलें.

“ जाऊं दे ही ब्याद अेकदांची लवकर, असा विचार केला मनाशीं नि.... ” रतन लाजली. तिनें तोंड खाली घातलें.

“ अरेरे ! गरीब बिचारी माझी रतन ! शैलेनें खरेंच सहानुभूतीनें तिच्या पाठीवरून हात फिरवला. “ मग तरी गेला का तो लवकर ? ”

“ हो गेला, पण जातांना तो दहाची नोट टेबलावर ठेवून गेला, हें मला माहीत नव्हतें. हे काय झालें, अशा हताश वृत्तीनें मी कोचावर पडलें होतें, तों ते आले. त्यांनीं टेबलावरची दहाची नोट पाहिली. ”

“ मग काय म्हणाले ग वसंतराव तुला ? ”

“ हंसतच ते म्हणाले, ‘ पैसे असे वाऱ्यावरसे उडूं लागले आहेत ? ’ त्यांना कसलाच संशय आला नाही. तें अेकतांच मला धीर आला. ‘ मघाशीं मनीबॅग उघडली होती, त्यांतून राहिले वाटतें, ’ असें म्हणून मी ते घेतले नि ठेवून दिले ”

“ बाकी कशानें नाही ना संशय आला त्यांना ? ”

“ नाही, शक्य ती काळजी घेतली होती मी. ”

“ शाब्बास ! ” शैलाने रतनची पाठ थोपटली.

“ जा गडे ! ”

“ कां, आतां कां ? तुला पुष्कळ दिवस पाहिजे असलेली संधि तुझ्या वसंतरावांनीच आणून दिली. तुला आनंद वाटला पाहिजे. ”

“ चल, वात्रट कुठली ? अग पण अेक सांगायचें राहिलें. तों जातांना म्हणाला, ‘ येजीन पुन्हा केव्हां तरी. ’ ”

“ असें असें ! त्याला आवडलीस म्हणायची तूं ? ”

“आत कसें करायचें तो पुन्हा आला तर? जागा बदलायचें म्हटलें तर बारा महिन झाले नाहीत या जागेत येऊन. कोणत्या तोडानें त्यांना सांगूं जागा बदलायला?”

“तें जाऊं दे. तो कसा काय होता ग असम?”

“दिसायला चांगला उमदा होता, तरुण होता.”

“पुरे पुरे, समजलें मी तुलाही तो आवडला म्हणायचा. तें जाऊं दे. माझें ऐकशील? तो पुन्हा आला म्हणजे माझा पत्ता देऊन त्याला अिकडे पाठव. मी पाहीन काय करायचें तें.”

“बरें पाठवीन. त्याला खरें सांग नि लाव अेकदां वाटेला.”

“बरं पण, निरंजन आला होता का तूं बोलावल्याप्रमाणें?”

“हो, काल दोनप्रहरों तां येवून गेला.”

“त्याला तूं बोलावला होतास, लहानपणापासून तुमचें दोघाचे प्रेम होतें. मग तरी जमला का खुशीचा सौदा?”

“खरें सांगायचें म्हणजे माझ्या मनांत त्याच्या गळ्यांत पडून त्याला माझा म्हणण्याची अिच्छा सारवी होते होती. पण बाकी परवांच्या त्या अचानक प्रकारामुळें मनाला सारखी बोंच गी लागून राहिली होती.”

“नि निरंजनने पण कांही प्रयत्न केला नाही?”

“नाही. नुसताच चहा प्याला नि गेला निघून”

‘ एक होता म्हातारा ’

श्री. रांगणेकर हे बरेच लोकप्रिय नाटककार आहेत आणि कमाजीच्या दृष्टीनेही त्यांना यश मिळाल आहे यांत शंका नाही. त्यांना प्रेक्षकांची नाडी सांगडल्यामुळें ते हमखास यशस्वी नाटके लिहू शकतात, अशीही वदंता आहे, तथापि त्यांच्या अत्यंत लोकप्रिय झालेल्या ‘कुलवधू’पासून तो

‘ एक होता म्हातारा ’

‘ एक होता म्हातारा ’ या नवीन नाटकापर्यंतच्या सर्व नाटकांवरून चाणाक्ष प्रेक्षकांच्या नजरेस अरुच गेष्ट येते, ती ही की या सर्व यशाचे श्रेय नाटकांच्या गुणांना नसून नटनट्यांच्या गुणांना आहे. तेव्हा श्री. रांगणकरांना जे यश मिळाले आहे, ते मुख्यतः चांगली नाटके लिहिण्यांत नव्हे, तर चांगला नटसंच अकत्र आणण्यांत. अर्थात् हाही महत्वाची बाब आहे. आणि याबद्दल त्यांचे अभिनंदन करणे जरूर आहे. आणखी एक महत्वाचा मुद्दा म्हणजे स्त्रियांच्या भूमिका पुरुषांनीच कराव्या असे म्हणणारे कांही आंबटशोकी सोडले तर खऱ्या रसिक प्रेक्षकांना आतां हिजड्यांची कामे पाहून किळस येतो आणि स्त्रियांच्या भूमिका स्त्रियांनाच देणारी दुसरी कोणतीही नाटकमंडळी टिकून राहिलेली नाही.

नाटक म्हणून पाहतां ‘ एक होता म्हातारा ’ हे अत्यंत गच्हाळ आहे, परंतु सर्व नटनट्यां आपापलीं कामे शक्य तितकीं चांगलीं करतात. अर्थात् नाटकांतच कांही दम नसेल तर तथे विचारा नटसंच काय करील ? या नाटकांत नाना नांवाचा म्हातारा व त्याचा दीनानाथ नांवाचा मुलगा आहे. या मुलाचे लग्न ललिता नावाच्या मुलीशी दोन वर्षांपासून ठरलेले आहे, परंतु तिच्या आजीने आपल्या भावाची पोरको मुन्गी उमा दिली आपल्या घरीं रहायला आणल्यापासून दीनानाथाचे लक्ष ललितेवरून उडून उमेकडे लागते व तो तिच्याशींचे लग्न करणार असे म्हणू लागतो. आजीला हे पाहवत नाही व आपल्या मुन्गीच्या मार्गातून उमेचा कांय काढण्याकरतां, आपण केलेल्या उपकारांची तिला आठवण देऊन, दीनानाथ कांही दिवस बाहेरगांवीं गेला असतां ती तिचे लग्न नानांशी लावून देते. आतां तर दीनानाथ झक मारीत तिचा नाद सोडाल की नाही ? तो एक महिन्याने परत येतो तो उमा त्याची आजी होऊन घरीं रहायला आली पाहतो. तो प्रथम डोक्यांत राख घालता, पण शेवटीं उमेच्या आग्रहाने ललितेशी लग्न करायला तयार होतो त्याला ललितेचे व तिच्या आजीचे कारस्थान स्पष्ट दिसते आणि त्याने त्यांना खूप शिव्या दिल्यामुळे आजी

चिड्डन त्याला मुलगी देण्याचें नाकारते, पण नाना तिच्या पायां पडतात आणि शेवटीं हें लग्न लागतें. या आर्मीचा बलिराम नांवाचा भाऊही या नाटकांत आहे, परंतु त्याचा नाटकाशी कांही संबंध नसून त्याच्याकडे केवळ हस्य उत्पन्न करण्याचें काम आहे.

यांतील ज्या मुख्य घटनेवर नाटक आधारलेलें आहे, तें नाना व उमा यांचें लग्न अितकें अस्वाभाविक आहे की त्यामुळें सर्व नाटकाचा नाश झाला आहे. या घटनेमुळेंच नाट्य उत्पन्न होतें, तेव्हां ती योग्यच आहे, असेंही कांही विद्वान न्हणतात, परंतु नाट्य उत्पन्न करण्याकरतां पाहिजे तें करण्याची पगवानगी चांगल्या नाटककाराला नसते. नाटककाराने निवडलेलीं पात्रें जर जिवंत वाटायला पाहिजे असलीं, तर तीं खऱ्या माणसांप्रमाणें आपापल्या स्वभावाला धरून वागूं पाहिजेत. त्यांचे स्वभाव कसे असावे हें अर्थातच आरंभी नाटककारच्या मजोवर अमते, परंतु ऐकदां हीं पात्रें निवडलीं, म्हणजे त्याला तीं आपल्या मजोप्रमाणें पाहिजे तशीं वांकवतां येत नाहीत. आपल्या स्वभावाने बंधन त्यांना झुगारतां येत नाही. हा नियम सर्व कथावाड्याला लागू आहे आणि जे लेखक तो पाळीत नाहीत, ते कथाही उच्च दर्जाला पोचत नाहीत.

हा म्हातार या वेलीं ४४ वर्षांचा, मुलगा २२ व उमा १८ वर्षांची असते. म्हातारा अत्यंत सालप, अितकेंच नव्हे तर मुलाला सावत्र आर्मीचा जाच नको म्हणून आठ वर्षे विधुर राहिलेला आहे. मुलाला भी मित्राप्रमाणें वागवतो, अशी त्याला घमेड आहे आणि तीही मुलाच्या ऐका महिन्याच्या गैरहजिरांत तो लग्न करून मोकळा होतो याला ऐक सबब अशी दाखविली आहे की चांगली मुलगी पाहून तुम्ही लग्न करा, असें मुलाचें पत्र आले आहे. पण मुली चांगली आहे की नाही याबद्दल मुलाचें (मित्राचें) मत घ्यायला त्याला फुरमत नाही. त्याला अितकी घाआ कां झाली, याचें कोण- तेंही कारण दाखवलल नाही मुलगी अतिशय सुंदर असल्यामुळें त्याच्या मनाची चलबिचल होऊन त्याला माह पडला, असेंही दाखविलेलें नाही. ती

‘ एक होता म्हातारा ’

अगदी शांत आहे. ललितेच्या आजीने कांही कारस्थान रचून त्याला भयंकर पेंचांत पकडलें आहे असेही नाही. उमा तिचे ऐकते, तें केवळ तिच्या उपकारांमुळे, पण नाना कां ऐकतात ? आठ वर्षे विधुर राहिलेला हा म्हातारा ऐकदम मुलाच्या नकळत लग्नाला कां तयार व्हावा ? त्याचा स्वभाव दुष्ट नाही. आपल्याला तरुण बायको मिळते आहे ना ? मग तिला काय वाटेला हें पाहण्याचें कारण काय ? असें वाटण्याजितका तो दुसऱ्याबद्दल बेपरवा नाही. सारांश ही वागणूक त्याच्या स्वभावाविरुद्ध आहे आणि त्याला कोण-तेंही कारण नाही.

बरे, मुळागा अतका चिडला तरी त्याला तेथून निघून जावें हें सुचत नाही. तो स्वतःचें पोट भरणारा मुलगा आहे, तरी तो तेथेच राहतो आणि ज्या मुलीवर त्याचें प्रेम नाही, तिच्याशीं लग्नाला तयार होतो आणि बापाला हें माहीत असतांही तो त्याला भर देतो. अतकेंच नव्हे तर आजी आपली मुलगी देत नाही असें ऐकल्यावर तो तिच्या पायां पडता. अशा लग्नापासून मुलाला सुख होणार नाही हेंही त्याला दिसत नाही. आणि म्हणे हा मुलाला मित्रासारखा वागवतो !

नाटकांत किरकोळ दोष पुष्कळ दाखवतां येतील, पण या ठोकळ दोषांपुढें त्यांचें महत्त्व नाही. उमा दीनानाथाला उपदेश करतांना म्हणते ‘ तुम्हीं दोन वर्षेपर्यंत नवराबायकोसारखीं वागत होतां. ’ हें वाक्य चुकून पडललें न ही, कारण तें दो तीन वेळां आलेलें आहे. या वाक्याचा जो सरळ अर्थ होतो, तो लेखकाला अभिप्रेत असावा असें दिसत नाही. पण या नाटकाची अधिक छाननी करण्यांत मतलब नाही.

अहिंसाकाची स्त्रीहिंसा

लेखक, वि. वि. लिमये, पंढरपूर.

वर्तमान कालांतील आपल्या भारताचे अहिंसातत्वज्ञानाचे प्रणेते महात्मा गांधी. यांच्या तत्वनिष्ठ नि अंधश्रद्धा दोन शिष्यांचें उदाहरण देत आहेत. हे दोन्ही शिष्य महात्माजींचे प्रथमश्रेणीचे दे. भ. विनोबा भावे, साने गुरुजी, आदि यांच्या जवळच्याच पातळीवरील, अितके मोठे मानले जाणारे आणि खरोखरच त्यांची निष्ठा, विचार, कांही आचार, आहार, पेहराव, स्वच गांधीतत्त्वानुरूप असल्यामुळेच लोक त्यांना मोठे मानतात.

पाहिला नमुना. ब्रिटिश राजसत्तेतील भरपूर पगार व पेन्शन देणारी नोकरी निमीशिमी अनुभवल्यावर तीवर ल्हाथ मारून गांधींना सामील झाल्यावर हा स्वार्थत्याग उच्च कोटीचा कोण म्हणणार नाही ? अशा अेका स्वार्थत्यागी दे, भ. नी जनरुढीप्रमाणें प्रपंचाचा अनुभव पूर्ण घेतल्याने दोनतीन मुलगे व अेकदोन मुली असा त्याचा परिवारही होता. अैन १९३०-३२ च्या देशव्यापी चळवळीचे वेळी आमच्या अेका मित्रानें या दे. भ. ची आमचेजवळ खूप वाखाणणी केली व हे आपल्या पत्नीला मातेसमान मानतात, येथपर्यंत वर्णन केलें. आभचे मित्र जेव्हां कारागारांतून परत आले, आणि आम्हीं दे. भ. ना कन्यारत्न झाल्याचें सांगितलें, तेव्हां त्यांचा चेहरा पाहण्याजोगा होता ! आम्हीं मनात म्हटले, 'देवाची करनी नि नारलांत पानी !' वरील दे. भ. या कार्यात सहकुटुंब, सहपरिवार पडले असल्याने पत्नीही त्यांचे मतानुसारच वागत असली पाहिजे ! तरी आम्हाला यांत कांहीं विशेष वाटलें नाही. निसर्गनियमानुसारच सर्व घडलें. मात्र कामदेवाने अ.पलें वर्चस्व कोणावर बसवलें, दे. भ. वर की त्यांचे पत्नीवर, हें कळणें अगदीच अशक्य !

पत्रव्यवहार

दुसरा नमुना. त्याच चळवळीचे काळची गोष्ट अक तरुण, उंचेपुरे, गोरे, दणदणीत प्रकृतीचे गृहस्थ महात्मार्जीचे शिष्य बनले. विवाह अगदी लहानपणी झाल्यामुळे या वेळी त्यांना अक कन्या होती. या दे. भ. नी संयमाचे पायी आपल्या पत्नीस परस्त्रीसमान समजण्याचे बंधन आपणावर लादून घेतले. पण याला आपल्या पत्नीची अनुमति बहुधा घेतली नसेल, यामुळे तिच्या मनावर व शरीरावर विपरीत पारणाम होऊन मनः-स्वास्थ्य नष्ट झाले. तिचे जीवन तिला फोल वाटू लागले. तिचा मासिक स्राव अल्पवयांतच नष्ट झाला. आता ती क्षयी माणसासारखी दिसते. अशी स्थिति होऊपर्यंत दुराग्रहाने वागणारे हे गृहस्थ, हे खरे अहिसक, की खुनी, हिसक ?

पत्रव्यवहार

[सर्वच प्रश्नांची उत्तरे या सदरांत देता येणार नाहीत. ज्यांना खाजगी उत्तरे पाहिजे असतील, त्यांनी बीस रुपये आगाऊ पाठवावे. सं.]

माझ्या अका मित्राची हकीकत खालीलप्रमाणे आहे. आशा की आपण ती लक्षांत घेऊन त्याची कारणे व प्रतिबंधक उपाय सुचवण्याची कृपा करावी. माझ्या मित्राचे वय सध्या अठरा वर्षांचे असून तीन वर्षांपूर्वी बारा वर्षांच्या अका मुलीशी तो विवाहबद्ध झाला. नंतर त्याच्या बायकोस ऋतु-प्राप्ति झाली, पण त्याला मात्र खालील कारणांनुसार अजून तारुण्य प्राप्त झाले नसल्याचे दिसते. १. तारुण्यांत जेथे केस आले पाहिजेत, तेथे ते आलेले नाहीत. २. तो दिसायला फार नाजूक असून वरील भागांवरच नव्हे तर अितर भागांवरही केस क्वचितच दिसतात. ३. मिशा नाहीत व अकंदरीत चेहरा, शरीर, वगैरे साफ गुटगुटीत आहेत. त्याच्या वडिलांनी देखील कदाचित् वरील कारणांस्तव अजून शांति केली नसेल. त्याला पाह-

तांच कोणालाही वाटेल की तो बायकोची कामशांति करायला अगदीं असमर्थ आहे. तरी वरील हकीकत वरील वयाच्या मुलांत असणे शक्य आहे का ? आपला.....

उ. आपणच वर्णन देतां व तें शक्य आहे का असें विचारतां, तेव्हां आपल्या वर्णनावर आपलाच विश्वास नाही की काय ? वर्णन खरें धरून चालल्यास त्याच्यांत कांहीतरी कमतरता असावी असें वाटेल, परंतु केस कमी असले म्हणजे मनुष्य नपुंसकच असतो असें नाही. प्रत्यक्ष अनुभवा-शिवाय तें समजणार नाही. तसें ठरल्यास तज्ञाचा सल्ला घ्यावा. सं.

शारदेचें पत्र

गेल्या नवरात्रांत येथल्या तत्वज्ञानमंडळाने आपला वार्षिक समारंभ आणि वेदात्सव साजरा कला, आणि त्या निमित्ताने ३ आक्टोबरला प्रो. न. र. फाटक यांच्या अध्यक्षतेखाला श्रीश्वर-निरीश्वर-वादावर चर्चा झाली. मी ही बातमी १९ नोव्हेंबरच्या केसरींत वाचली, तेव्हां केसरीला या चर्चेचें महत्त्व किती वाटतें हें समजेल. पण मला या विषयाचें महत्त्व वाटतें. ऐकंदर चर्चा ऐकून अध्यक्षांनी समारोप करतांना निकाल दिला की श्रीश्वर मानावा लागेल. मी चर्चा ऐकली नाही, पण या निकालावरून फाटक स्वतः श्रीश्वर मानतात अितकच मला समजलें. कारण खरें पाहिलें तर जे लोक वेदात्सव करतात, ते वेद मानीत असले पाहिजेत असें समजायला हरकत नाही, पण वेदांत हा वेदांचाच एक भाग आहे, आणि वेदांताची भूमिकाच श्रीश्वरवादी नाही. 'सर्वे खल्विदं ब्रह्म' असें म्हटल्यावर श्रीश्वराला जागाच कोठे राहिली ? आणि वेदांती श्रीश्वर मानीत नाहीत, असेंच मी आजपर्यंत ऐकत आले. निरीश्वरवाद तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांनी मांडला होता, तेव्हां तो मांडण्यांत कांही कसूर झाला असेल असें मला वाटत नाही. मला सहज नास्तिक या शब्दाचा अर्थ पहावासा वाटला, तेव्हां आपट्यांचा संस्कृत

शारदेचें पत्र

कोश काढून पाहिला. त्यांत असा अर्थ दिला आहे की जों वेदांना प्रमाण मानीत नाही, किंवा जग उत्पन्न करणारा कोणी अश्वर मानीत नाही, तो नास्तिक पण वेदांतांत तर अश्वर मानलेला नाही. म्हणजे वेद मानले तरी मनुष्य नास्तिकच हातो, आणि न मानले तरी नास्तिक होता, अशी अजब व्याख्या आहे. कांही झाले तरी प्रो. फाटकांच्या किंवा कोणाही आणखी अखाद्या विद्वानाच्या मतान या प्रश्नाचा निकाल लागणें शक्य नाही. पण या चर्चेत तर्कशास्त्राचा खून करणारे बरेच तथाकथित विद्वान बोलले असं दिसतें. वास्तविक अश्वर हा मनुष्याने बनविलेला एक काल्पनिक प्राणी आहे, हें मला नक्की कळलेलें आहे.

आणि मला त्यांत आश्चर्य मुळीच वाटत नाही, कारण त्याचा उपयोग किती होता ते तर पहा ! मिसरचा राजा फरूक यला आपली राणी नकोशा झाली, तेव्हां त्यानें जो जाहिरनामा काढला, त्यांत अश्वराला खेचून आणला होता. त्यांत असं म्हटलें होतें की मी या राणीला सोडचिठ्ठी द्यां. आणि तिने ती कबूल करावी, अशी प्रेरणा आम्हाला अश्वरानें दिली आहे. तेव्हां यांत अन्याय असणें शक्यच नाही. गांधीनाच आतला आवाज हातां असं नाही, कोणालाही त्याचा उपयोग करतां येतो. अश्वर आहेच तसा ! आणि म्हणूनच त्याला बनवला आहे.

हे घटनाममितिवाले अितके विद्वान अमतील अशी माझी क पना नव्हती. त्यांनी म्हण घटनेंत असं एक कलम घातलें आहे की हिंदुस्थानांत मिठावर कर अणार नाही. घटनेंत काय गेष्टींचा समवेश व्हावा हें देखील यना कट्टं नय ? ही काय घटनेंत घालण्यासारखी गेष्ट आहे ? गांधीना अिग्र विरुद्ध ओरड करण्याकरनां काहीतरी सबब पाहिजे होती, म्हणून त्यांनी मिठावरच्या कराबद्दल बोवाबोब केली, आणि वातंत्र्य मिळान्याबरोबर मिठावरचा कर काढला, पण त्याचा परणाम काय झाला, तर मिठाची किंमत वाढली. हा काय गरिबांवर उपकार झाला ? जा कर

समाजस्वास्थ्य

काढल्याने गरिबांचे हाल होतात, तो वाईट कसा ठरतो ?

या संयुक्त महाराष्ट्राच्या प्रश्नामुळे बऱ्याच बड्याबड्या गुजराथ्यांना वेड लागले आहे असे वाटते. एका काळी न्यायमूर्ति असलेले दिवाटिया यांनीही ठाणे जिल्हा गुजराथला जोडावा असे मत द्यावे, हा वेड लागल्याचा पुरावाच नव्हे का ? हे गुजराथी एकदम इतके बेअकली कसे झाले ? त्यांना महाराष्ट्रांतून काढून टाका, किंवा त्यांना येथे व्यापार-करू देऊ नका, असे म्हणणारा एक देखी महाराष्ट्रीय सांपडणार नाही. मग त्यांतले बडे व्यापारी आपल्या अकलेचे जे प्रदर्शन करित आहेत, ते कां ? मुंबई महाराष्ट्रांत आहे की नाही, हा भूगोलाचा प्रश्न आहे. गुजराती कितीही बेअकली असले, आणि ते भूगोल शिकले नसले, तरी एवढी माहिती सहज मिळण्यासारखी आहे, एवढे सुद्धा त्यांना कळू नये ? ही वेडांची चिन्हे आहे.

सरकारला कांही वेड लागले आहे असे म्हणतां येत नाही, कारण त्यांत धोका आहे. परवा कोणातरी शिक्षकाने भगव्या झेंड्याचा जयजयकार केल्याबद्दल त्याला काढून टाकला असे ऐकले, तेव्हां या सरकारला भ्याले पाहिजे. पण त्यांनी चलचित्रांच्या निर्मात्यांना जे दंडक घालून दिले आहेत, त्यांवरून वेडांची शंका खरोखरच येते, त्यांतला एक इशारा असा की दारू पिण्याची दृश्ये दाखवतां नये इतकेच नव्हे, तर दारूचे अस्तित्व ज्यांवरून समजेल असेही कांही दाखवतां नये. सरकारच्या दारूबंदीच्या प्रचारावरूनच दारूचे अस्तित्व समजत नाही का ? मग हा आचरटपणा कशाकरतां ? शिवाय त्याला एक अपवाद केला आहे, की दारूचे वाई परिणाम दाखवले असतील, तर दारूचे दृश्य चालेल, पण त्यावरून दारूचे अस्तित्व कळत नाही का ? ते कोणत्याही दृश्याने कळले तरी त्यांत फरक काय झाला ? याला वेड म्हणावे नाहीतर काय करावे ? हे एकंदर नियम इतके अचरट आहेत की आतां बोलपट दाखवण्याऐवजी निर्मात्यांनी आपल्या खर्चाने मुरारजी देसायांसारख्या सात्विक गृहस्थांची व्याख्याने करावी, असाच कां

शारदेचें पत्र

नाही नियम केला ? प्रेक्षक येणार नाहीत हा भाग वेगळा, पण नीतीचें तर संरक्षण होईल !

यंदांच्या शिवाळी अंकांत एकाने खाडिलकर आणि गडकरी यांना नाट्यसृष्टीतील सूर्य आणि चंद्र बनवले आहेत, आणि हा फरक कां ? तर म्हणे खाडिलकर स्वयंप्रकाशित होते, आणि गडकऱ्यांनी उसनवारी केली होती म्हणून. दुसऱ्यांनी लिहिलेल्या गोष्टी घेऊन त्यांच्या आधाराने नाटकांची कथानके रचायची, ही नाटककारांची रीतच आहे. शेक्सपिअरने तेंच केलें आहे, कालिदासाने तेंच केलें आहे. पण शेक्सपिअरने एक गोष्ट चांगली केली आहे की त्याने अगोदरच सुप्रसिद्ध झालेली पात्रे न निवडता अप्रसिद्ध लेखकांच्या गोष्टी आधाराला घेतल्या आहेत, आणि त्या कोट्टा घेतल्या हा शाध टीकाकारानी लावला आहे. हें मी चांगलें अश करतां म्हणतें की जीं पात्रे अगोदरच लोकांच्या परिचयाचीं झाललीं असतात, तींच नाटककाराने विकृत स्वरूपांत दाखवणें हा एक प्रकारचा अत्याचार आहे खाडिलकरांनीं देखाल उसनवारी केलीच आहे आणि मी म्हणतें असे अत्याचारही केले आहेत. गडकऱ्यांनी हरिभऊ आपट्यांची एक गोष्ट एकच प्याल्याकरतां उसनी घेऊन त्यांत फक्त एखादे गाण पात्र नवीन घातलें आहे, म्हणून त्यांना परप्रकाशित पाहिजे तर म्हणावें, पण त्यांनी मी म्हणतें असा अत्याचार केला नाही. बाकी एकच प्याला हें नाटक अत्यंत गच्चाळ आहे आणि त्याच्या जोरावर दुसऱ्या अेका लेखकाने गडकऱ्यांना मराठी नाटककारांत अग्रगण्य ठरवले आहे, हा अधिकच आचरटपणा आहे. माझ्या मते गडकऱ्यांचा अनुक्रम बराच खाली लागल. किलोस्कर आणि देवल यां दान नाटककारांची जागा हिावून घेतील असा नाटककार अजून जन्माला आला नाही.

पण मी म्हणत हेतें तें राहिलेंच. महाभारतांतलें दुष्यंताचें पात्र घेऊन त्याचा मुळांतला दुष्टपणा काढून टाकून त्याला मोठा सात्विक बनवणें

समाजस्वास्थ्य

हा कालिदासाने अत्याचारच केला आहे, आणि तो मला पसंत नाही. आतां कालिदासाचें नाटक महाभारताभित्तेंच प्रसिद्धि पावल्यामुळे माझे म्हणणें कोणी कदाचित् कबूल करणार नाही, पण तो अत्याचारच आहे. खाडिलकरांनीं देखील शुक्राचार्यासारखीं पात्रें घेऊन त्यांच्यावर अत्याचार केला आहे. दारू पिणारा अक पंथ काढल्याचा त्यांच्यावर आरोप करून काय साधलें ? आजपर्यंत दारूविरुद्ध प्रचाराकरतां म्हणून जेवढीं नाटके लिहिलेलीं आहेत, त्यांपैकी अकाचाही उद्देश मिळीस गेला नाही. कोणी या दृष्टीने खाडिलकरांचें नाटक चांगलें म्हणतो, कोणी गडकऱ्यांचें म्हणतो, पण दोन्हीही या दृष्टीने गचाळच आहेत आणि या बाबतींत नाटककादंबऱ्यांचा प्रचार यशस्वी होणेंही शक्य नाही. लोक दारू कां पितात, याचा विचार केल्याशिवाय प्रचाराचा उपयोग कसा होणार ? जे लोक मासे पकडण्याकरतां सारा दिवस पाण्यांत घालवतात, त्यांच्य अंगांत दारू प्याल्याशिवाय उष्णताच येत नाही असें ते म्हणतात, तें खोटें म्हणतां येत नाही. तथें कादंबऱ्या काय करतील ?

मुररजी देसायांनीं नुकतेंच अका व्याख्यानांत अक विधान ठाकून दिलें की जेंपर्यंत दारूबंदी केली नाही, तोंपर्यंत कोणत्याही उपायांनीं हिंदुस्थानचें दारिद्र्य नष्ट होणार नाही, कारण कोणाला कितांही पैसे मिळाले तरी तो ते दारूपार्थी घालवू न बसणार ? बोलण्यापूर्वीं थोडातरी विचार करावा, हें या काँग्रेसवाल्यांच्या डोक्यांत येत नाही, परंतु अशा तऱ्हेने बालगारावर लोकांचा विश्वास कसा बसावा ? हल्लीं जगांत सर्वांत श्रीमंत राष्ट्र मेरका आहे आणि तेथें पूर्वीं चालू केलेली दारूबंदी आतां कडून टाकली अतांही अमेरिका अजून दरिद्री झालेली नाही, किंवा दारूबंदीच्या काळांत अमेरिकेची अधिक भरभराट होती अतांही कोणाला म्हणतां येणार नाही. मग तोंडाला येईल तें ठाकून देण्यांत काय अर्थ आहे ? अशा प्रचाराला काडीची किंमत नाही.

तुझी शारदा.